

ЉУБОДРАГ А. ПОПОВИЋ

ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ РАДА БИБЛИОТЕКА У ЧАЧКУ И ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ

Развитак културе једног краја представља саставни део његове историје. А један од великих чинилаца тог културног развитка свакако је и ширење књиге. Ако у тим настојањима прође више од једног века, онда то говори о значајном послу који је до сада обављен.

Ова, 1984. година представља значајан датум у културној историји чачанског и горњомилановачког краја: навршава се 125 година од отварања библиотека у Чачку и Горњем Милановцу, центрима ондашњих округа. Ако овоме додамо да су оне две од седам које су тада у Србији постојале (једна у Београду а шест у окружним варошима),¹ сматрамо да ово не сме остати незабележено.

Библиотеке, односно „читалишта“, како су тада називана, или касније „читаонице“, отворане су у обновљеној Србији четрдесетих година XIX века. Тако је прва читаоница отворена у Београду 1846. године под називом „Читалиште београдско“. По угледу на ово, отворена су исте године читалишта у Крагујевцу, Неготину, Пожаревцу и Смедереву.

Један од главних узрока који су покренули мисао о оснивању библиотека био је тај што се количина штампаних књига све више умножавала, а њихова цена била је доста висока, па их није могао свако да купи. Библиотеке су могле да купе књиге, да их добију на позајмицу и да их дају на „прочитавање“.

Међутим, после овог краткотрајног успеха, читалишта у Србији захватила је криза. Њихов рад је замро. Једино је читалиште београдско наставило рад.

Нове генерације младих школованих људи увиделе су у току школовања да су библиотеке и књиге у њима моћно оружје у просвећивању широких маса народа. Зато оне настоје да се рад на отварању библиотека настави. Резултат тих настојања је и распис који је почетком 1860. године упућен окружним начелствима од стране министра просвете:

„Установе као што су читалишта, потпомажу књижевност, распростиру образовање и развитак у народу, подржавају друштвеност и многе друге ползе приносе и појединима и општности.

За то попечитељство просвете, желећи да се та заведења у нашем отечеству умноже, где постоје да се одрже и утврде, препоручује овим расписом начелству да се оно постара, да својом важношћу и саветом учини, да се у окружном месту читалиште ако га нема, заведе, а ако таково већ постоји да му се иде на руду, да може опстати и од ползе бити. Попечитељство просвете нада се, да ће начелничество очекивању његовом и у овом смотрењу одговорити.

Начелничество неће пропустити у своје време јавити овом попечитељству, кад је и у колико могло ову препоруку извршити. Ако пак читалиште у тамошњој постоји, нека јави у каквом се стању налази“.²

Но, ни тада власти нису показале довољно слуха за ова настојања. Министарство је, због тога, половином марта морало да најзваничнијим актом подсети нека начелства, међу њима и чачанско и рудничко, на посао који им предстоји.

Опомињући их на своје писмо од јануара, министар просвете је наставио:

„Знам да на више места велики тегоба има за установљење читалишта. Негде нема згодног сместишта, негде је теже месно свештенство, грађанство и званичнике на то покренути може бити из разни узрока.

При свем том ја сам уверен да би и тамошње окружно место могло имати читалиште, ако не равно Београдском, Крагујевачком и други јачи вароши а оно према тамошњим околностима.

Може бити, да се на неким местима баш због тога отварају читалишта и не приступа што се жели с јачим средствима почети. Но нетреба с ума сметати, да је кориснија и омања новине здруженом снагом држати и читати, него чекати оно време кад се буде могло више листова набављати.

Ово расуђивање побуђује ме позвати вас Господине, да живо настанете с добром ревности уверен сам да ћете успети, да се што пре и у вашем окружном месту читалиште заведе, ма оно с почетка, као што сам мало пре споменуо и слабије снабдевано било.⁴³

Тек на овај поновљени захтев за обављање овог посла, стигао је одговор у мају, из обадва начелства, о извршењу задатка који им је био постављен. Она су јављала о отварању читаонице у својим окружним варошима.

Да ли су, и како, напредовале читаонице наредних година, има мало података. Једно је сигурно — да њихов напредак, као ни осталих у Србији, није био такав да би могао задовољити. Доказ ове тврдње је и поновна интервенција министра просвете, која је уследила крајем 1868. године:

„Позната је народна изрека, да је „слеп код очију“ ко не зна читати. Тим је народ јасно показао, колико уме да цени корист, која се може да има од читања и добрих и научних књига. Суд је тај толико довољан, да мени не остаје ни најмање потреба доказивати корист од те вештине.

Међутим, остаје нам старати се како да се у народу нађу књиге добре за читање, како да се удесе прилике, да се што већи број може користити књигом и читањем.

За ту пак намеру препоручујем начелству да оно настане да се у његовом подручју:

1. Заводе читаонице, где је год могуће, а то би било могуће онде где има школа.

2. У свакој школи већ има орман за чување књига и записа. Он може послужити да се сместе и књиге или листови, које би општине набавиле ради читања у читаоници свакој.

3. Зграда за сакупљање не мора бити бог зна како пространа и богато намештена: астал и неколико столица је доста да буде за прво време.

4. Књиге пак за читање могу се препоручити најпре оне које имају за циљ да шире и тврде хришћански морал у народу, да снаже родољубље, да упознају с појмовима најпречим народу у животу и за живот, а исто тако и листови. Особито ваља гледати да се што више прибави знања од најближе практичне потребе.

5. Начелству се препоручује, да живо настоји и светује се да се ове читаонице као веома полезне установе за ширење нужних у народу знања отварају, да им се руко помоћ од стране власти указује, како би се народ и на тај начин могао користити благом, које даје знање и дружење.

6. Начелство ће ме известити увек кад се где која читаоница отвори, а и доцније од времена до времена, јављаће ми за стање њихово“.⁴

У одговору на овај распис начелства су била ажурнија него раније. Јануар 1869. био је месец њиховог интензивног рада. Оба су јављала о поновном отварању читаоница.

Јасан преглед стања и броја читаоница имаћемо тек 1876. и 1882. године. Подаци чије је сакупљање обављено у току 1874. и 1875, односно 1881. године, говоре и о читаоницама на овом подручју.

Захваљујући томе, као и одговорима на распис из 1860. и 1868. године, можемо овом приликом, да говоримо о првих двадесет пет година рада јавних библиотека у Чачку и Горњем Милановцу.

ЧАЧАК

На распис министра просвете од јануара 1860. године одговорило је чачанско Окружно начелство тек после више од три месеца. Вести су биле врло повољне. Начелство је јављало да је у окружној вароши (Чачку) читалиште „заведено“ и у недељу, 10. априла отворено. Читаоница је имала 80 чланова, али је изражавана нада да ће њихов број ускоро нарасти на 100, можда и више. Читалиште је било доста сиромашно, али је постојало уверење да ће се и то, по речима окружног начелника, поправити.

Иако је у свом извештају окружни начелник Маџаревић обећао да ће „Чачани као људи који све чине, да од други добри грађани не остану“⁴ урадити све да се читаоница још боље развије, изгледа да није било тако.

Да је све ишло како треба и да је развитак, не само чачанске, већ и других читаоница био задовољавајући, не би дошло до поновне већ наведене, интервенције министра просвете крајем 1868. године.

Као одговор на овај распис, Начелство округа чачанског је 10. јануара 1869. године јавило да је, захваљујући раду окружног начелника, 5-ог јануара отворена и почела да ради читаоница и да има 72 члана.⁵ Начелник Коцић, који је постао председник читаонице, 19. јануара послао је министру допунски извештај о њеном отварању. Он је јављао да је читаоница у Чачку отворена из два разлога. Први је произилазио из захвалности према министру што је учинио да она поново почне да ради, а други — што је министар послао на дар трећи део своје књиге о васпитању.⁶

Када се захваљивао министру за читаоницу, Коцић је имао у виду и следеће: да је она једина у читавом округу који броји 58.037 становника (по попису из 1866. године), и да сам Чачак има 650 писмених грађана, односно 33,28 одсто.⁷ Увођењем оваквих „завода“, наглашавао је, ситуација ће кренути на боље, наступиће бржи културни преображај.

Међутим, сав труд изгледа није уродио плодом. У свом извештају о читаоници чачанској у 1874. години, Коцић је навео да је она имала само 68 чланова, што је мање него раније. Дакле, 1869. године на сваких 100 писмених било је деветоро чланова читаонице, а 1874. само седморо. Што је дуже ова читаоница постојала, број чланова се смањивао, тако да их је крајем 1880. било 45.⁸

Колика је годишња читаоничка чланарина била пре 1874. године, не знамо, јер нема докумената. У 1874. она је за годину износила 48 гроша чаршијских, а у 1880. осам динара. Истовремено капитал читаонице достигао је, по одбитку свих трошкова, 1874. године 6.394 гроша и 32 пара чаршијских, а 1880. већ 873,30 динара. Сем чланарине, у овај капитал је улазио и новац који је читаоница добијала од забава (које је приређивала), као и интерес на утрошени новац.⁹

У прво време чачанска општина није помагала читаоницу, али је то од 1875. почела да чини. Помоћ се састојала у давању просторије за читаоницу и греву.

Књижни фонд био је доста сиромашан. Тако је на крају 1880. године читаоница имала само 32 књиге.

Од новина и часописа дужи низ година пристизали су у ову читаоницу: „Српске новине“, „Застава“, „Исток“, „Глас Црногораца“, „Јавор“ и „Тежак“, а повремено „Јавност“, „Видовдан“, „Глас јавности“, „Бугарска независност“, „Обзор“, „Будућност“, „Граничар“, „Ново Доба“, „Корешподенција“, „Београдске новине“, „Време“, „Глас народа“, „Рад“, „Преодница“, „Школа“, „Сион“, „Отаџбина“

„Србадија“, „Видело“, „Порота“, „Сељак“, „Српска Зора“, „Стармали“, „Здравље“, „Српски лист“. Страна штампа је била веома сирото заступљена — са два листа.¹⁰

Ту су биле мапе и карте (нпр. Европе, Србије, појединих округа), слике владара, грбова и знаменитих објеката (манастира посебно).

Читаоница је располагала једним великим орманом и једном полицом за књиге и новине. Имала је 12 столица, један већи и један мањи сто. Сто је био прекривен вуненим чаршавом. За осветљавање просторије коришћени су три чирака са свећама и једна лампа.¹¹

ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

И у Горњем Милановцу је распис министра просвете 1860. године уродио плодом. Начелство округа рудничког у своме извештају од 11. маја јављало је да је у овој вароши отворено читалиште „на Томину недељу“. Новоотворена читаоница имала је 40 чланова. Истовремено, начелство је обећало да ће настојати да се читаоница учврсти и опстане.

Но, и поред обећања, ни ова читаоница није била боље среће од других. Нови покушај је учињен и почетком 1869. године. На сам дан почетка нове године, 1. јануара, отворена је поново читаоница у овом месту. Број њених чланова сада је био далеко већи — 70 редовних.¹²

Истичући посебно да је Горњи Милановац мала варош и да у читаоници има доста чланова, начелство је имало у виду укупан број становника и број писмених међу њима. По последњем попису (из 1866. године) место је бројало 858 становника, с тим што је писмених било мање од половине — 335.¹³ Скоро сваки пети од њих, био је члан читаонице, што је свакако леп успех. Начелство је јављало да тако велики број читалаца даје наду да ће овако корисна установа све више напредовати. Али, овако оптимистичке изјаве ипак су биле нереалне. Већ у 1874. години број чланова је више него преполовљен. Било их је само 23. Наредних година и овај број се смањивао. И — у почетку 1879. године читаоница је, по извештају дотадашњег председника, окружног проте Стевана Јаковљевића, била напуштена, а већ следеће, 1880. и није имала чланова.¹⁴

Чланарина је у време постојања читаонице била различита. Тако је 1860. износила по један цванцик месечно, а 1874. године 48 гроша чаршијских за 12 месеци. Капитал је 1875. године достигао 5.625 гроша и девет пара чаршијских. Читаоничка готовина износила је 1881. године 42 дуката цесарских и 676 гроша чаршијских и била је, пошто читаоница није радила, дата „под интерес“ двојици људи. Сем чланарине, у овај капитал улазио је и новац од посела (забава) и поклона.

Општина горњомилановачка никада није помагала читаоницу. Овој то није било потребно, јер је имала довољно прихода од чланарине и новца датог под интерес.

Књижни фонд овако мале читаонице био је, за ондашње прилике, веома богат. Он се, на пример, 1874. године састојао од 243 књиге. Када је читаоница 1880. године привремено престала да ради, њихов број износио је 190.

Од листова је, по подацима из 1874. године, читаоница добављала: „Српске новине“, „Видовдан“, „Будућност“, „Јавност“, „Глас јавности“, „Тежак“ и „Домишљан“. Преплата на листове је редовно плаћана. Страна штампа није била заступљена ни једним примерком.

Опрема читаоничка крајем 1880. године састојала се од једног ормана за књиге, једне полице за новине, три корнице за новине, два стола, једне столице, и две клупе. Читаоница је имала и своју посебно написану фирму, додуше тада скинуту. За осветљење читаонице служила је једна лампа.

Н А П О М Е Н Е

1. „Просветни преглед“, 1881, стр. 92
2. Архив Србије, Министарство просвете, Ф VIII п. 1238/860. (у даљем тексту АС, МПс).
3. АС, МПс, IV п. 758/870.
4. АС, МПс, Ф VIII п. 1238/860.
5. АС, МПс, Ф IV п. 758/870.
6. АС, МПс, Ф IV п. 758/870. Министар просвете је те 1868. године био Димитрије Магић, а књига је била: Наука о васпитању, део 3, Васпитање одрасле деце и омладине и разне школе, Београд, 1868. године.
7. „Просветни преглед“, 1881, стр. 94, 97.
8. АС, МПс, Ф IV п. 333/882.
9. Бранко Перуничкић, „Прве читаонице у Србији“, (архивска грађа), „Библиотекар“, 1971, број 1, стр. 76.
10. Већ наведене сигнатуре под бројем 8 и 9.
11. Бранко Перуничкић, нов. дело, стр. 79.
12. АС, МПс, Ф VIII п. 1238/860.
13. АС, МПс, Ф IV п. 758/870.
14. Просветни преглед, 1881. стр. 94.
15. Б. Перуничкић, нов. дело, стр. 71.
16. „Извештај председника читаонице Горњо Милановачке“, упућен суду исте општине, МПс, Ф IV п. 333/882.